

kritike tiež metafyzické oddeľovanie látky od formy, ktoré vraj vedie k nadradeniu zabsolútnenej „formy“ ako samostatného ideového princípu nad hmotu, zbavenú všetkých foriem i pohybu. V ďalších statiach autor podrobne ukázal na závislosť Augustína od antickej filozofie a konštatuje, že stredoveká cirkevná „kozmológia“ značila úplnú myšlienkovú stagnáciu. Podrobnejšie potom autor skúma kozmologické úvahy o konečnosti a nekonečnosti sveta u renesančných filozofov, a to Mikuláša Kusánskeho, Giordana Bruna a Johanna Keplera. Podrobnejšie analyzuje autor prirodzený, imanentistický a mechanistický výklad kozmogónie u Descarta a Kanta. Tu si všima tiež Newtonových podnetov a dôkladnou znalosťou problematiky rozoberá Kantov systém kozmologických ideí. V tejto stati autor všima si podrobnejšie i vplyv Aristotela a Spinozu na Leibniza a sleduje, ako sa v tých časoch v prírodovede a matematike ujasňovali a uplatňovali pojmy nekonečna a problém infinitezimálneho počtu. Autor nevynechal ani rozbor Heglovej ontológie a dialektiky, pričom prizeral i na ich zriedla a genetické súvislosti. Napokon stručne síce, ale priliehavo charakterizuje iracionalizmus modernej buržoáznej filozofie.

Svoje výklady uzaviera autor výstižným konštatovaním, že v otázke konečnosti a nekonečnosti priestoru a času a podstaty hmotného sveta, t. j. nesčíselných foriem hmoty sme odkázaní na nekonečný proces poznania, na metódu vedy a na vedeckú cestu.

Práca je dielom autora, ktorý si dôklade osvojil skúmanú problematiku. Je podnetná, prináša nové aspekty na skúmané problémy i viaceré pôvodné závery. Z práce vysvitá, že autor veľmi podrobne ovláda príslušnú dejinno-filozofickú problematiku a že má rozsiahle znalosti aj v oblasti súčasnej filozofie prírodných vied a teórie poznania. Je to konečne samozrejme u zaslúžilého filozofického pracovníka s mnohoročnou bohatou literárnou a učiteľskou činnosťou.

Záverom možno konštatovať, že práca je nepochybným a výrazným príspevkom v skúmanej oblasti. Jednako by práci osožilo, keby sa azda venovala proporcionálnejšia pozornosť tiež náhľadom Ptolemaia, Tycha de Brahe a Newtona. Azda by osožilo dôkladnejšie ozrejmiť tiež vzťah úrovne a charakteru antickej vedeckej metódy ku vtedajším kozmologickým koncepciám a celkový vzťah novovekej analytickej metódy k utváraniu novovekých kozmológií.

*

Krátko po vydaní tejto práce Ladislav Rieger náhle umrel vo veku 68 rokov. Zosnulý sa až do konca aktívne a s elánom zúčastňoval filozofického života. Bol jedným z vynikajúcich českých filozofov staršej generácie, ktorí sa úspešne pripravovali k marxistickej filozofii. V čase rozkvetu svojich tvorivých síl napísal dve rozsiahle diela o probléme poznania skutočnosti a o ideí filozofie. Československá filozofická verejnosť úprimne želie nad jeho odchodom, veď zosnulý mal mimoriadnu filozofickú erudíciu i široký rozhľad a bol hlboko humánny a demokratický človek. Osobitný záujem prejavil prof. Rieger aj o nastupujúcu generáciu pokrokových slovenských filozofov, najmä tiež aktívnou účasťou na druhej celoslovenskej filozofickej konferencii v smolenickom zámku roku 1954. Česť jeho pamiatke!

Igor Hrušovský

ARISTOTELES, *KATEGORIE*. Z gréčtiny preložil dr. A. Kříž. Poznámkový komentár napísali dr. A. Kříž a dr. K. Berka. ČSAV, Praha 1958. Strán 80. Cena 5 Kčs.

Aristoteles (384 — 322), ktorý podľa Marxových slov predstavuje vrchol antickej filozofie, je už od staroveku pokladaný za tvorca pojmovej logiky. Sám Aristoteles ju nazýva Analytika, t. j. návod k umeniu skúmania a pojednáva o nej ako o vedeckej metodológii. Svoj systém pojmovej logiky, vytvorený predovšetkým pod vplyvom klasifikačnej metódy klasického obdobia antickej vedy a v závislosti od celého predchádzajúceho vývoja filozofie, najmä však od sokratovsko-platónskeho základu, vyložil v menších dielach bežne uvádzaných pod súborným názvom *Organon* (t. j. nástroj vedeckého skúmania), kam patria: *Kategoríe*, *O vyjadrovaní*, *Prvé analytiky*, *Druhé analytiky*, *Topiky* a *O sofistických dôkazoch*.

Na prvé miesto týchto logických diel zaradil už usporiadateľ Aristotelových diel Andronikos Rodský *Katégorie*, a to pravdepodobne z toho dôvodu, že tvoria spojovací článok medzi Aristotelovou filozofiou vyloženou v *Metafyzike* a Aristotelovým logickým systémom vybudovaným hlavne v *Prvých analytikách*. Prekladom týchto Aristotelových *Katégorií* začína Filozofický ústav ČSAV vo svojej edícii Filozofická knižnica vydávanie všetkých spomenutých logických diel Aristotela.

Aristotelove *Katégorie*, dielo pomerne malé (v uvedenom preklade je to spolu 30 strán, od s. 33—62), v rozsahu 15 kapitol, v staroveku všeobecne uznávané za pravé dielo Aristotela, stalo sa v novej dobe predmetom sporu o jeho autentičnosť. Od krajne skeptického stanoviska (vyjadreného najmä Prantlom, ale aj inými), popierajúceho pravosť celého diela, dosiahla sa v poslednej dobe medzi poprednými bádateľmi (najmä zásluhou Zellera) zhoda v tom, že sa kap. 1 — 9 (z poslednej kapitoly iba prvá polovica) uznávajú za pravé Aristotelovo dielo, kým kapitolám 10 — 15 sa priznáva iba ich aristotelovský pôvod.

Celé dielo sa rozpadá na tri tematické časti.

Prvá časť zahŕňa prvé 3 kapitoly. V 1. kapitole sa vysvetľujú pojmy „homonyma“, „synonyma“ a „paronyma“, kým v 2. a 3. kapitole sa hovorí o pomere slov k veciam nimi označeným a o pomere slov k druhom pojmov a vecí. Tieto prvé tri kapitoly sa označovali v stredovekej logike ako *antepredicamenta*.

Druhá časť (v stredveku označovaná ako *praedicamenta*) zahŕňa 4. — 9. kapitolu. V 4. kapitole udáva Aristoteles výpočet kategórií (počtom 10) objasňujúc ich zároveň príkladmi: podstata (človek, kôň), kvantita (dvojľakťový, trojľakťový), kvalita (biele, znalé gramatiky), vzťah (dvojnásobné, polovičné, väčšie), miesto (v Lykeiu, na námestí), čas (včera, vlni), poloha (leží, sedí) vlastníctvo (je obutý, má zbraň), činnosť (reže, páli), trpnosť (je rezaný, pálený). Jednotlivé kategórie preberá potom osobitne v 5. — 9. kapitole, pričom najviac miesta venuje kategóriám podstaty (5. kapitola — tvorí hlavný predmet Aristotelovej „prvej filozofie“, tzv. *Metafyziky*), kvantity (6. kap.), vzťahu, pričom sa hovorí tiež o kategórii polohy (7. kap.) a kvality (8. kap.). Stručne sa zmieňuje o kategóriách činnosti a trpnosti (9. kap.), kým o kategóriách času, miesta a vlastníctva iba podotýka (9. kap.), že nie je potrebné o nich viac povedať, ako sa povedalo na začiatku (t. j. v 4. kap.), pretože sú jasné.

Márne však hľadáme v tejto časti Aristotelovu odpoveď na to, čo sú kategórie, ktoré my chápeme ako logické pojmy, označujúce najobyčajnejšie a najpodstatnejšie súvislosti a vzťahy medzi predmetmi a javmi skutočnosti. Štvrtá kapitola, v ktorej Aristoteles vypočítava kategórie, začína jednoducho slovami: „Každé slovo, ktoré sa vyskytuje bez akejkoľvek súvislosti, znamená alebo podstatu alebo kvantitu, alebo kvalitu alebo vzťah, alebo miesto alebo čas, alebo polohu alebo vlastníctvo, alebo činnosť alebo trpnosť“. Avšak nielen tu nenachádzame presnú odpoveď alebo definíciu, čo kategórie sú, ale nenachádzame ju ani v ostatných jeho zachovaných dielach. Chápal však pod nimi, ako možno usúdiť z celkového jeho výkladu aj v iných dielach, najvyššie rodové pojmy, ktoré už nemožno podradiť nijakému vyššiemu rodu. Dokonca aj popri samom termíne „kategória“ nachádzame pre tento pojem iné termíny v Aristotelových dielach, ako napr. „*gené tū ontos*“ (rody súcna), „*diáiresis*“ (rozlišovania), „*ptóseis*“ (vl. gramatické tvary), „*ta koina próta*“ (spoločné prvé), najčastejšie však predsa „*katégoriai*“, „*katégorémata*“ (predikáty), „*gené*“ (rody) alebo „*schémata tón katégoriôn*“ (formy výpovedí). Často však sám termín „*katégoria*“ znamená u Aristotela predikát.

Súčasne sa tu vynoruje aj ďalšia problematika tejto časti Aristotelových *Katégorií* riešená už scholastickými komentátormi Aristotela, ktorá sa týka počtu a usporiadania kategórií. O úplnosti počtu kategórií je totiž Aristoteles presvedčený. Aké je však kritérium ich usporiadania, neudáva, ba ani na samých kategóriách nemožno stanoviť pevný princíp ich odvodenia. Je však isté, že k nim prišiel Aristoteles čiste empirickou cestou. (Materialistická stránka jeho filozofie odráža sa aj tu na niektorých miestach, ako napr. v 7. kap., kde hovorí, že „*vnímateľné* je prv ako vnímanie“, čím uznáva existenciu objektívnej reality nezávislej na našom poznávaní.) No aj napriek týmto nejasnostiam možno tu však pozorovať určitý logický postup: začína sa podstatou, vecou, k nej sa pripojuje vlastnosť prislúchajúca každej veci osobitne, ďalej pristupujú vlastnosti vo vzťahu k iným veciam, potom vonkajšie

podmienky zmyslového bytia — miesto a čas, a končí sa pojмами, ktoré vyjadrujú zmeny a nimi vyvolané stavy. Aj samotný počet 10 je dost ľubovoľný (snáď vzdialený ohlas desiatich dvojíc kategórií u pytagorovcov a záľuba pre desiatku u Platóna a jeho žiakov), čo vyplýva aj z toho, že všetkých desať kategórií uvádza Aristoteles iba na dvoch miestach (v Kategóriách a v Topikách), kým v ostatných dielach kategórie vlastníctva a polohy sú vynechané. Dokonca sám Aristoteles redukuje ich počet v niektorých dielach až na tri (podstata, stav, relácia), ba nachádzame tiež uvádzané len dve (podstata a prípady). Táto skutočnosť sa uvádza ako dôkaz, že Aristotelove Kategórie patria k jeho prvým dielam napísaným ešte za jeho prvého pobytu v Aténach (367 — 347).

Keďže Aristoteles ešte nerozlišoval dost presne medzi slovami a pojмами, naplňuje svoje kategórie gramatickými určeníami, ktoré mu vyplynuli z rozboru vety. Pritom Aristoteles vyberá z vety iba tie slová, ktoré majú význam aj mimo vetnej súvislosti, čiže tie slová, ktorým odpovedá niečo v skutočnosti. Keď preto porovnávame Aristotelove kategórie s druhmi slov, zisťujeme, že kategórii podstaty odpovedajú podstatné mená, kategórii kvality adjektíva, kategórii kvantity číslovky, kategóriám času a miesta adverbiá času a miesta, kategórii polohy neprechodné slovesá, kategórii činnosti aktívne slovesá, kategórii trpnosti pasívne slovesá atď. Na základe tejto skutočnosti strácajú niektoré Aristotelove kategórie svoju oprávnenosť (kategória polohy, činnosti, trpnosti a vlastníctva), ba dokonca na základe výkladu samého Aristotela nemožno dobre obhájiť ani samostatnosť kategórií času a miesta.

V tretej tematickej časti (10. — 15. kap.) označovanej v stredovekej logike ako postpraedicamenta preberajú sa pojmy „prvší“, „súčasný“, „pohyb“, „mať“ (vl. kategória vlastníctva), ďalej „protiklad“, „protirečenie“ a „zbavenosť“.

Uvádzané nedostatky a nedôslednosti nielen Aristotelových kategórií, ktoré boli najmä v novej dobe podrobené radikálnej kritike J. St. Millom, ale aj ďalších jeho logických diel musíme však chápať z hľadiska historickej podmienenosti celého jeho filozofického systému. Neuberajú však nič na význame Aristotela ako jedného z popredných svetových mysliteľov, ktorého vedecké a filozofické diela patria k základným pilierom ľudskej vzdelanosti. Jeho pojmová logika obohatená niektorými prvkami stoeckej výrokovkej logiky udržala sa ako známa klasická (tiež školská) logika cez celý stredovek až do najnovšej doby. A Kategórie popri svojej nielen historickej ale aj filozofickej cene sú podnes dobrým úvodom do štúdia Aristotelovej filozofie vôbec.

Porozumenie tohto Aristotelovho diela uľahčuje bohatý poznámkový aparát (s. 63 — 75 petitom) starostlivo vypracovaný A. Křížom a K. Berkom ako aj pomerne rozsiahla úvodná štúdia K. Berku, poskytujúca výstižné poučenie o Aristotelovom logickom odkaze (s. 5 — 14) a dôkladný filozofický rozbor Aristotelovho učenia o kategóriách s prihliadnutím aj na ostatné jeho filozofické diela, najmä logické (s. 14 — 29).

S uznaním sa treba vyjadriť aj o samom preklade Aristotelových Kategórií. Aristotelove diela sú už v samom preklade náročné. Tým väčšiu a zodpovednejšiu úlohu má prekladateľ. A. Kříž svojimi doterajšími hodnotnými prekladmi Aristotela (Étika Nikomachova, 1937, Politika, 1939, O duši, 1942, Metafyzika, 1946, Rétorika, 1948 a Poetika, 1948) ako aj niektorými štúdiami z oblasti Aristotelovej filozofie dokázal, že je dnes najpovolanejším prekladateľom Aristotela v českej prekladovej literatúre. Toto hodnotenie potvrdzuje aj jeho preklad Aristotelových Kategórií. Treba si len priať, aby sa v jeho preklade popri logických spisoch Aristotela čoskoro objavila aj Aristotelova Fyzika, dosiaľ do češtiny nepreložená, ktorá patrí taktiež medzi základné filozofické diela Aristotela.

Na záver treba vysloviť len želanie, aby sa konečne aj u nás začalo pomýšľať na prekladanie základných filozofických diel Aristotela.

J. Špaňár

O SOCIALISTICKÉM VLASTENECTVÍ

Všechny otázky, týkající se socialistického vlastenectví a internacionalismu, jsou velmi důležité pro šíření a upevňování vědeckého světového názoru a socialistických vztahů mezi lidmi našeho státu. S tím ovšem souvisí i boj proti buržoasnímu nacionalismu a kosmo-